

Володимир Штернов

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**ЩОДЕННИК СЕРАФІНИ,
АБО СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛЬНОСТІ
ЮЗЕФА КРАШЕВСЬКОГО**

Чи не усі ми читали казки про баронес, графинь, графів, княжичів та інших представників буржуазного світу? Неймовірна краса, пишні плаття, суворі фраки, бали, кохання, страждання, інтриги – вся ця круговерть емоцій та подій захоплювала і заманювала в цей «вищий» світ, змушуючи зітхаючи заздрити. Таке було, якщо не у всіх, то у більшості. Хіба не хотіли б ми бодай раз потрапити у такий світ? Бути представником тогочасної культурної «еліти»? Але не варто дивитись на цей світ крізь «рожеву призму». Воно не варте наших мрій. Чимало письменників та поетів класики у своїх творах засуджували тогочасне життя аристократів, буржуа або міщан. Все те райдужне і жадане виявлялось проблематичним, болючим і навіть безглуздим. Буржуа, аристократи змальовувалися письменниками минулих століть як люди із своєрідними життєвими цінностями, моральними ідеалами, світоглядними орієнтаціями. І знаєте що? Це дійсно так. Навіть сьогодні мало що змінилося, як не дивно. Чимало сучасних багатих людей вважають гроші та матеріальні цінності найголовнішою рушійною силою в житті. Для них кохання, доброта, навіть людяність приходить, так би мовити, із грошима. Меркантилізм – це ніби основа сучасного світу в уявленнях багатьох людей. Проте окрім егоїзму, для якого таким принагідним видається меркантилізм, існує й протилежний вимір людської ціннісної орієнтації в світі та морально-світоглядної позиції в стосунках – альтруїзм. Одним із його носіїв та водночас «співцем-проповідником» був Юзеф Ігнацій Крашевський – видатний митець XIX ст.

Він був непересічною особистістю не тільки в культурі тогочасної Польщі, але й України: «Ю. І. Крашевський – видатний польський та український громадський і політичний діяч, найплідніший в історії польської літератури письменник, літературний критик, історик, етнограф, фольклорист, публіцист, філософ, художник, гравер, видавець. Він належить до тих видатних постатей, творча спадщина яких з часом не втрачає свого значення для забезпечення успішного гармонійного розвитку суспільства. Його спосіб життя і творчий шлях є зразком для формування культурного про шарку суспільства, науковців та інтелігенції. Протягом усього життя він намагався опанувати культуру спадщину віків і передати її наступним поколінням» [4,

с. 9]. Такі теплі слова висловив Богдан Колосок – учасник XLIII Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження, 125-річчю переїзду на Волинь й 125-річчю від дня смерті Юзефа Ігнація Крашевського. На тій ж конференції Богдан Зек висловив таке бачення особистості письменника, вказавши, що Юзефу Крашевському – видатному поляку XIX ст. присвячені цілі серії фундаментальних наукових досліджень. Однак його постать продовжує привертати до себе увагу в середовищі авторитетних вчених, і поясненням цього може бути сама особа Крашевського, а вірніше її неосяжна багатогранність, оскільки він водночас був письменником, поетом, істориком, археологом, художником, громадським діячем і поміщиком. Більше того, Крашевський, будучи демократом за своїми поглядами, мав власні пропозиції щодо вирішення селянського питання. (Тому його судження зазнали критики з боку шляхти, через що Крашевський і змушений був залишити Волинь [7, с. 7; 8, с. 77]). «Відтак стає зрозуміло, що комплексно осягнути усі аспекти творчості визнаного генія польського народу доволі проблематично. Тому дослідження присвячені письменнику продовжують зберігати свою актуальність» [4, с. 85], – наголошує Богдан Зек.

Юзеф Крашевський – один із авторів, для якого важливо розкрити мотивацію вчинків героїв своїх літературно-художніх творів, звернувши копітку увагу на морально-етичні засади людського життя. Це геній, який залишив у спадок велику кількість історичної та світської прози, в якій так яскраво змальовано світ людини XIX століття. Як стверджує В. Єршов, вони є ніби зразком «генотипії мемуаристичності» [2]. На відміну від Федора Достоевського (роман «Ігрок», російською мовою) [1] чи Льва Толстого (роман «Война и мир», російською мовою) [5; 6], чиї твори складні у читанні, торкаються часто-густо морально-етичної проблематики та комплексні за структурою, наповнені неначе «сірістю буднів» й апатією, твори Юзефа Крашевського читаються легко й невимушено, як хочемо наголосити. Проте вони не мають й такої простоти та незграбності, як велика кількість «прочитав-забув» романів сучасної белетристики, які здатні залишити після себе своєрідний «огидний післясмак». Літературний спадок Крашевського не є складними у читанні, але має, як видається, вражаючі сенсові навантаження, важливі й актуальні для сучасника.

Із його творчістю ознайомився нещодавно, але вона захопила неймовірно швидко. Обираючи навмання твір, не думав, що Юзеф Ігнацій Крашевський через роман «Щоденник Серафіни» зіграє, так би мовити, неймовірну мелодію на «струнах» моєї душі. Цей літературно-художній твір підкуповує психологізмом в розкритті внутрішнього життя персонажів й динамікою

сюжету. Події твору відбувається в Галичині. Крізь сторінки автор розповідає про життя тогочасного аристократичного світу. Але не виставляє на показ лише звичний позитив: любовні лінії, можливості багатства та інтриги. Він ніби відкриває нам – людям іншої епохи й іншого життя – очі на тогочасні реалії, на життя, яким воно було в його добу. Його роман – це своєрідна «художня документалістика» епохи, однак вона є актуальною й сьогодні.

Головною героїнею виступає молоденька дівчина, років вісімнадцяти, Серафіна. Події описуються у вигляді щоденника, який із перших сторінок вона обіцяє вести. Серафіна – дитина, яка народилася в заможній родині, виховувалася представниками аристократичного світу, зростала серед таких самих людей, як вона. Лицемірство, гординя, марнославство, жага до багатств, небажання працювати, маніпулювання іншими – це далеко не весь список недоліків героїні. Кохання їй вважалось чимось непотрібним та смішним. Для Серафіни уся пристрасть кохання зводилась до невеличкої інтрижки, звичайної жіночої забаганки. (На жаль, тоді це вважалось нормальним явищем). Жінки її кола були, неначе, світськими ляльками. Веселитися, показувати себе з найкращої сторони, бути бажаною гостею в усіх будинках ставилося ледь не за мету існування. Навіть важко уявити теперішній людині, що хтось може мати таку фантомну мету в житті. Але більшість сучасників польського письменника таке, мабуть, влаштовувало.

Юзеф Крашевський піднімає чимало моральних питань у цьому творі. Сам він був справжнім ідеалістом щодо людських цінностей, як видається. За усі гріхи та слова, порушення заповідей кохання, за зраду людських цінностей, він жорстоко вчить героїв роману. Шлях, накреслений автором, сюжетна канва карає Серафіну та змушує засвоїти нелегкі життєві уроки.

Перше питання – жага до грошей. Боязнь бідності, марнотратство та небажання працювати нав'язували Серафіні з дитинства батьками. «Ти маєш сяяти у вищому світі» – говорили вони їй. Відтак, наведемо декілька уривків із твору. Вони яскраво описують і пояснюють ставлення Серафіни щодо грошей:

«Через саму думку про бідність мене охоплює тремтіння! Що може бути жахливіше старої, немодної сукні, невідповідного суспільства, повенірянь і необхідності працювати! Я багато разів чула від мами, що вона скоріше помре, ніж відмовиться від звичного способу життя. Ні, сім'ї, подібні до нашої, не можуть впасти в бідність, - це просто неймовірно!» [3, с. 250].

Життя обернулось так, що матеріальний стан її сім'ї погіршувався із розвитком сюжету, за задумом Юзефа Крашевського. Батько і мати витрачали намарне гроші, взагалі на задумуючись, як вони заробляються. Борги сім'ї

зростають, а гроші зникають. Жити на широку ногу вже не вдається, хоча матері головної герої на це байдуже. Вона всіляко видурює гроші із знайомого графа, випрошує у рідного брата. Сумно те, що Серафіна із таким страхом говорить про бідність, але вона навіть не має реального уявлення, що воно таке. Вона, напевно, ніколи не спілкувалася із простими людьми та не вивчала їх побут, судячи із наступного уривку:

«Так, ми живемо дуже скромно. На стайні всього-на-всього шістка коней для виїзду і чотири для верхової їзди. Камердинер один, і той старий і на вигляд непоказний, і два лакея.

Меблі шість років вже не оновлювалася. Мама на всьому економить і в останній свій приїзд до Львова купила собі тільки чотири сукні та мереживну накидку...» [3, с. 250].

Тому для покращення матеріального стану батьки Серафіни намагаються одружити її на «вдалій партії». Ось тут порушується письменником й питання друге – зрада заповідей кохання. Для головної героїні кохання постає чимось відразним, непотрібним. Тривалий час, хоч лише підозрюючи це, вона була закохана у австрійського емігранта, який налаштував їм земельне хазяйство. Мати Серафіни розуміла, що це взаємно, і всіляко натякала доньці про недопустимість цих відносин. Наслухавшись розповідей про непотрібність «близькості душ» від матері та начитавшись різних нещасливих любовних романів, Серафіна вирішує для себе, що шлюб має бути лише за розрахунком. Вона обирає між старим генералом та молодим недоумкуватим багатієм калікою:

«Старий чоловік, звичайно, теж не подарунок долі, але старість – його печаль, а не моя. Яке мені діло до цього? Він представить мене до двору, введе у вищий світ, і переді мною відкриється гідне поприще. Це того варте! А ідіот, якого доведеться ховати від сторонніх очей, поки він не відправиться на той світ...» [3, с. 274].

Мені було огидно і водночас прикро подібне прочитати, а хіба ні? Дівчина у вісімнадцять років думає про одруження так меркантильно, зовсім не спираючись на «поклик серця». (Дивно, але в свої вісімнадцять також вважав кохання непотрібним, що воно здатне лише приносити біль і більше нічого. На щастя, мій урок виявився набагато людянішим, ніж жорстокий урок від Крашевського його Серафімі). Вона вийшла за каліку мільйонера. За один рік він змучив її морально своїм деспотичним характером і хворими витівками. Грошей витрачати дарма не давав. Він прислуховувався до свого слуги Яна більше, ніж до дружини, взагалі тримаючи її за ніщо. Відтак початковий план про маніпулювання багатим Оскаром (а саме так звати її

чоловіка) у героїні роману Крашевського провалився. Життя покарало її за таке відношення до одруження, життя стає нестерпним й втрачає сенс. Їй доводиться проходити через багато що, навіть через народження сина, якого спочатку вона не хотіла. Але Стась повертає їй сенс життя. Він її промінь серед пільми. Помираючий чоловік перестає бути їй огидним. Вона починає його навіть жаліти. Після його смерті, однак, помирає і Стась.

Не знаю чому так жорстоко обернулася доля для цієї людини. Навіть не знаю чи є цей момент доцільним, за задумом автора. Він нічого не вчить, як видається, але описаний дуже болюче. Письменник, як видатний «майстер слова», у цю мить так сильно натягнув мої «душевні струни», що ледь стримувався, поглядаючи на екран електронної книги.

Надалі життя Серафіни владналось. Вона довірилася батьку. Живе як світська левиця, стає популярною. Але й досі сама не наважується взяти власне життя у руки. За настановою батька вона знову виходить заміж за старого генерала. Батько просто продає доньку за сан та гульдени. Новий чоловік виявляється шахраєм, азартним гравцем та взагалі одружився на ній лише через гроші й діаманти, що залишилися від її попереднього чоловіка. Отже, люди, які оточують героїню, завжди впливають на її життя, вона інфантильна, а не просто егоїстична. Вона слухалася їх, хоча й мала багато сумнів щодо їхніх слів та порад. Це приклад інфантильності у поведінці, а не альтруїзму. Протягом усього роману Серафіна бореться сама з собою, страждає та витримує тяжкі удари долі, але нічому не вчиться. І врешті-решт стає нещасною, бідною людиною.

Серед усього цього мороку де, здається, усе котиться у пільму, окрім представлених автором негативних персонажів є також і позитивні. Так, дядько Серафіни ніколи не полюбляв марнотратних та самозакоханих аристократів і буржуа. Він був простою й чесною людиною, що зробила свій статок самостійно і примножує свої статки. Його через манери і відкритість називали навіть диваком серед аристократів. Тобто, його можна розглядати носієм волонтаризму. Проте він завжди готовий допомогти рідним, але будувати їх життя за них самих – ніколи. Скільки би його сестра не випрошувала в нього гроші на життя з широкої ноги, він просто відповідав, що потрібно скоротити витрати. Але коли Серафіні батьки нав'язували «вдалі» партії ось що сказав їй дядько:

«Послухай, Серафіно, і спробуй мене зрозуміти, - продовжував він, – я хочу, щоб ти була щаслива. І працюю заради тебе. Те, що ти успадкуєш від мене і від матері, забезпечить тобі незалежне становище. Тому не зазіхай на багатство, а шукай хорошу людину. Не квапся виходити заміж. Моя тобі порада: вибирай собі чоловіка чесного, працюючого і скромного, а бідність – не порок. Нехай це

залишисться між нами ... Але знай, на мене ти завжди можеш розраховувати, – додав він і вдарив себе кулаком в груди» [3, с. 278].

Він не є, відтак, егоїстом, це натура, схильна до альтруїзму. (На погляд Юзефа Крашевського, такий моральний принцип є більш виправданим, коли звернутися до аналізу сторінок його роману). І Адель – повна протилежність іншим аристократичним дамам. Подруга Серафіни бачить щастя у коханні. Вона ледь-ледь збирає гроші із чоловіком, щоб оплатити житло, але почувається щасливою. Полюбляє героїня малювати, працювати та вчитись. Гроші далеко не головне для неї. Ось що Адель відповіла Серафіні, коли остання розповіла про свій «нелегкий» вибір між генералом та калікою:

«У моєму розумінні, – помовчавши, сказала Адель, – шлюб – це союз двох люблячих сердець, який ґрунтується на прихильності і взаємній повазі» [3, с. 295].

В наступному уривку в листі розповідається про життя Адель після одруження:

«Отримала лист від Аделі. З часу нашого знайомства в Карлсбаді ми з нею зрідка листуємося. Вона вийшла заміж, причому по кохання, і дуже щаслива. У чоловіка її немає статку, і вони удвох ледве нашкребли гроші на оренду якогось маєтку. Але вона пише: їй так добре, що краще не буває, і їй нічого більше не треба. З милим рай у курені! Як була, так і залишилася ідеалісткою» [3, с. 337].

Адель чимало разів осуджувала вибір Серафіни, радила не поспішати «бігти за грошима», а робити правильно свій вибір в життєвих колізіях. (Можна навіть сказати, що Адель є втіленням того, у що вірив сам автор роману, того яким має бути істинне ставлення людини до світу, до справжніх багатств людського серця).

Як бачимо, пан Крашевський в доволі невеликому романі підняв чимало питань морального вибору людини і його наслідків, сенсу житті та щастя, які варто обговорювати, на які варто звернути увагу. Він дійсно вірив у традиційні моральні цінності та їх позитивне значення для людського життя. Він вважав їх спасінням проти зла у реальному світі: кожний із нас сам творить своє щастя. Воно не має залежати не від кого окрім нас. Порядність, працьовитість, любов, любляча сім'я – ось що насправді важливо. Серафіна порушила ці заповіді через надмірний егоїзм, з одного боку, й інфантилізм, з іншого, тому життя їй неначе відплатило за наругу над моральними цінностями: вона почала карати себе і вчитись над своїми помилками занадто пізно. Цим твором Юзеф Крашевський попереджає нас, як видається, ніколи не зраджувати моральних цінностей і вірити в людяність, не втрачаючи віри в доброту, любов й милосердя. І себе письменник розкриває гуманістом, що вірить в цінність оптимізму й альтруїзму в стосунках із людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Достоевский Ф. М. Собр. сочинений в 15-ти томах / Ф. М. Достоевский. — Л. : Наука, Ленингр. отделение, 1989. — Т. 4. — 783 с.
2. Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму : генотипія мемуаристичності / Володимир Єршов. — Житомир: Полісся, 2008. — 624 с.
3. Крашевський Ю. І. Дневник Серафимы / Юзеф Ігнацій Крашевський. — М. : Художественная литература, 1987. — 590 с.
4. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Юзеф Ігнацій Крашевський і Волинь. Науковий збірник. Випуск 43 // Матеріали XLIII Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження, 125-річчю переїзду на Волинь та 125-річчю від дня смерті відомого польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського, 22 листопада 2012 р., м. Луцьк. — Луцьк : Волинські Старожитності, 2012. — 178 с.
5. Толстой Л. Н. Война и мир. Том 1. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://book-online.com.ua/read.php?book=4956>.
6. Толстой Л. Н. Война и мир. Том 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://old.prosv.ru/ebooks/lib/39_Tolstoi_Voina/T_2/index.html.
7. Kraszewski J. I. Brühl. Czasy saskie / J. I. Kraszewski. — Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1929. — 122 s.
8. Kraszewski J. I. Stach z Konar. Powieść historyczna z czasów Kazimierza Sprawiedliwego / J. I. Kraszewski. — Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1929. — 126 s.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Зеленогурський університет (Польща)

Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі

Збірник наукових праць
(за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару
із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир)

Житомир - 2017

Редакційна колегія

Поліщук О. П. — голова редколегії, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Троха Богдан**, доктор габілітований, професор ZU (м. Зелена Гура), **Єршов В. О.**, доктор філологічних наук, професор (м. Житомир), **Козловець М. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Сейко Н. А.**, доктор педагогічних наук, професор (м. Житомир)

Рецензенти:

Юрчук О. О., доктор філологічних наук, доцент

Мельничук В. В., кандидат філософських наук, доцент

Яценко К. А., кандидат філософських наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 26 грудня 2017 року)

к 78   Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі :
зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир) / За ред. О. П. Поліщука, Б. Трохи, В. О. Єршова та ін.— Житомир, 2017. — 80 с.

У збірнику вміщено наукові праці українських та польських молодих науковців за матеріалами доповідей і тез на міжрегіональному науково-практичному семінарі із міжнародною участю «Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі» (20 грудня 2017 року, м. Житомир), присвячених дослідженню творчого доробку відомого польського письменника, публіциста, громадського діяча XIX століття Юзефа Ігнація Крашевського та його значущості для сучасників.

Збірник буде корисним студентам, аспірантам, докторантам, викладачам вищих навчальних закладів і всім, хто цікавиться проблемами художньої творчості та її морально-етичними засадами в умовах міжкультурної взаємодії.